

СЕКЦІЯ 6. ІСТОРИЧНА ОНОМАСТИКА – СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-29>

РЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ПОБУТУВАННЯ СИСТЕМИ ВЛАСНИХ ІМЕН В КОНТЕКСТІ ЕТНО-КУЛЬТУРНИХ ВЗАЄМОВПЛИВІВ (НА ПРИКЛАДІ С. СИВОРОГИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Мороз І. М.

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії світової україністики

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Імена здавна існували як засіб ідентифікації людини, вирізнення її серед інших членів суспільства та самоідентифікації, відчуття своєї приналежності до певної соціальної групи (груп). На звучання багатьох імен значний вплив справили географічне положення місцевості, історичні події, міграційні процеси, етно-культурні особливості.

Поділля – староосвоєний край, розташований на лівому березі Дністра, серцевинна українська земля, яка, незважаючи на історичні перипетії, залишалася не відторгнутою – знаходиться на географічному перетині і стику культур, українських історико-етнографічних регіонів. Сильні польські впливи в побуті і на систему власних назв пояснюється тривалим перебуванням регіону у складі Польщі. І навіть після входження до Російської імперії за II поділом Речі Посполитої зберігались контакти з європейським світом, адже тривалий час Поділля було прикордонними землями Російської імперії з Австро-Угорщиною (потім Австрійською імперією) та УРСР. В 1672–1699 рр. подільські землі входили до Кам'янецького ейялету, що породило не лише впливи суто турецькі, а й народів, що підпали під Османську зверхність. Позначилась і географічна близькість молдавських земель.

Ці фактори зумовлюють різноманітність фонетичних і словотворних варіантів імен. Так, зокрема, в подільському мальовничому селі Сивороги Хмельницької області Кам'янець-Подільського (раніше Дунаєвського) району поряд із сучасними збереглися традиційні

українські та іншомовні антропоніми в досить оригінальних формах, зазнавши взаємовпливів та трансформацій. В цьому регіоні говорять подільським говором, що належить до подільсько-волинської групи південно-західного діалекту.

Дослідження підготовлено на основі усно-історичних матеріалів. В цьому селі пройшло моє дитинство, тому залучено мій власний досвід, спостереження, а також спогади мами і тітки, інших односельців (у формі інтерв'ю, записів, підказок). Було використано певні відомості щодо мікроантропонімів з підготовленої нами наукової роботи в рамках Малої Академії Наук, яка зайняла в 1997 р. друге місце на республіканському етапі конкурсу-захисту.

Основу місцевого іменника становлять традиційні українські імена. Найпоширеніші чоловічі імена в даній місцевості функціонували у різних формах: Іван – Їван, Ва́нко, Ва́ня, Ва́ньо; Віктор – Ві́тко, Віке́нтій, Ві́цько, Ві́тьо, Ві́тьо́ла; Петро – Пе́тько, Пе́тьо, Петюшо́к, Петру́сь; Олександр – Воли́ксáндер, Ся́нько, Сі́нько, Ся́сько, Шу́рко, Шу́рик, Се́нчик; Михайло – Мі́шко, Мі́ша, Міха́сько, Михаї́л, Михаї́ло, Місьо́, Місько́, Місик; Микола – Мико́ла, Нико́ла, Миколка́, Ко́ля, Андрій – Андру́шко, Андре́йко, Гандрéй, Грі́ць, Григорі́й – Грі́шко, Григо́рко, Грі́ша, Грі́сьо; Павло – Павло́, Павлу́шко; Тимофій – Тімо́ша, Тимко́; Юрій (Георгі́й) – Ю́ра, Ю́рко, Ю́рцо, Жо́ра, Жо́рик; Фе́дір – Фе́дор, Фе́дько, Фе́тько, Фе́дорко, То́дор; Герасим – Гарáсько Гарасі́м; Степан – Штефа́н, Штефанко́, Стьо́па; Яків – Я́ків, Якову́нцьо, Я́ша, Яцко́; Олексі́й – Воле́кса, Альо́ша, Альо́шко; Антон – Анто́шко Анто́сьо; Василь – Васи́ль, Ва́сько, Васи́лько, Ва́сьо, Васио́ньо; Дмитро – Ме́тьо, Митро́, Мі́тько, Митруньо́, Пилип – Пили́п, Фі́лько, Фі́ля, Тимофій – Тімо́ша, Тимко́ та ін.

Відповідно варіативний ряд поширених жіночих імен виглядає так: Ганна – Га́нька, Ганю́тка, Га́нничка, Га́ня, Га́ндзя, Ню́ська; Олена – Гелéна, Гилéна, Гилю́ська; Марія – Марі́я, Мару́ся, Мару́ська, Марі́ська, Марі́йка, Ма́нька, Ма́ня, Му́ся, Ману́ська, Му́ха; Євгенія – Же́нька, Євге́нька, Євге́на, Ївге́нька, Юге́нька, Же́ня; Надія – На́дька, На́тька, Наде́жда; Ві́ра – Ве́ра, Ве́рка, Ве́рця, Фе́рця; Тетя́на – Титя́на, Та́нька; О́льга – О́лька, Во́лька, Во́лічка, О́ля; Іри́на – Я́ріна, Є́ріна, і ін. Часто видозмінені форми імен не були синонімами, а вживалися для позначення і вирізнення конкретних осіб.

До переліку порівняно рідковживаних імен можна віднести такі давні імена: Те́кля; Мо́тра; Трохим, Парáська; Варвара, Ва́рка; Гаврі́ло; Фро́ся, Фро́ська, Фросі́на (від Єфросинія); Христі́на, Хрі́стя; До́кія, Явдо́ха (від Євдокія); Зофі́я, Зо́ська, Со́нька (від Софія); Пана́с, Тана́с, Фана́сько (від Опанас, Афанасій); Зи́нько (від Зіновій); Яре́ма (від Ієремія); Пана́ко, Пана́кар (від Пантелеймон), а до нових

рідкісних – Ра́я (Райка), Раї́на, Зоя, Міла, Миросла́ва, Тама́ра, Тама́ла, Фаї́на, Ма́йя (Майка).

Певні традиційні імена функціонували в незмінній формі, наприклад, Дави́д, Кли́м, Ма́рфа, Макси́м, Йо́сип, Ма́рко, Мака́р, Про́кіп, Миро́н, Рома́н, Гаври́ло, Кири́ло, Матві́й, Ко́сть. Ряд імен вживався в селі у видозміненому усталеному вигляді. Так, ім'я Харитина вживалось лише як Харі́тка, Левантина – як Ливо́ська, Валерія як Вале́рка, Мефодій як Мефо́дько, Матві́й як Матве́й, Домна як До́мка, Дарина як Да́рка, Пелагея як Пала́ська, Гнат – як Гнатко́, Захар – як Заха́рко, Агафа́ як Гафі́я, Євстахі́й як Явту́х, Никифі́р як Кіфі́р, Мотря як Мо́тра, Юхим як Юхти́м, Оксана як Ксе́нька, Наталі́я як Ната́лька, Сава як Са́вко.

У вимові іноді змінювалась початкова голосна: Їва́н (Іван), Юге́нька (Євгенка), Єри́на (Ірина), Юсти́на (Устина). В багатьох іменах в минулому додавали приголосний до перших голосних: Во́лька, Во́лічка (Олька), Воле́са (Олекса), Воли́са́ндер (Олександр), Гі́лько (Ілько). Також навпаки відбувалось відсікання (можливо на польській манер) певних літер чи частин слова: Владко́ → Ла́дько, Володимир → Лади́мир, Никифі́р → Ки́фір, Фе́дько → Фе́дь, Григорі́й → Гри́гір. Цікава зміна пройшла тут з іменем Олександр, що звучало як зменшене з м'яким першим голосним: Ся́нько, Ся́сько, Ся́нька (жін.), Ся́ська (жін.). У деяких іменах у вимові втрачався м'який знак. Наприклад, Яцко від Яць, а в деяких він набутий: Арсе́нько від Арсен. Можна припустити, що під впливом російської мови імена зменшені від Григорі́й, Михайло звучать як Грі́ша, Мі́ша.

Деякі імена зазнавали кардинальних трансформацій: ім'я Єлизавета → Ліза́вєта → Ліса́вєта → Лі́ська, Глике́рія → Лике́рія → Лике́ра → Ліко́ра. Пройшли шлях до місцевого звучання й інші імена, як от Пелагея → Пала́жка → Пала́зька → Пала́ська; Єпистимі́я → Писти́мія → Писти́на.

Характерні для української мови чоловічі імена, що мають суфікс „-к” і закінчення „-о” теж були активно представлені в сільському іменослові, проте наголос в кінці швидше буде винятком для здрібнолої форми (Гнатко́, Тимко́, Стефанко́). Наголос переважно падає на перший склад: Вітько́, Са́шко, Воло́дько, Фе́дько, Пе́тько, То́лько, Мі́шко, Са́вко, Де́мко, Же́нько, Петро́шко, Мефо́дько, і ін., що є особливістю місцевого звучання. В чоловічих іменах теж нерідко зустрічається суфікс „-ськ”: Тодо́сько, Мі́сько, Міха́сько, Я́сько, Ва́сько.

Жіночі імена, в основному, вживались в розмовній мові з грубватим відтінком, що його надають суфікси „-ньк”, „-ськ”, „-льк”: Га́нька, Ма́нька, Фро́ська, Ю́лька, Же́нька, Га́лька, Ната́лька. Притому

Їнка, Зінка, Нінка, Їрка, Наташка, Свѣтка і ін. звучать з пестливим відтінком на кшталт польських імен.

Російські та білоруські імена залишали майже без змін: Філя, Філько, Ва́ня, Ма́ша, Ле́дзя, Мі́лька. Поступове розширення зв'язків з західними і північними народами сприяло появі імен типу Ёніс, Гертру́да (називали Галька), Гене́фа, Е́мма, Ло́ра. Незначного поширення набули єврейські імена в чисто національному звучанні, тільки Фа́ня, Фа́нько, Ге́ршко. Завоювання краю турецькими загарбниками помітного впливу на імена не справило, хоча з'явилися деякі прізвища явно турецького походження: Бей, Файфу́ра, Джума́к. Проте, проживання представників південнослов'янських народів призвело до поширення імен То́дор, Митро́, Та́нас, а угорців – Штефа́н, Штефу́нька.

Після тривалого перебування цієї території під Польщею, поряд із прізвищами Кобилецький, Піскорський, Костецький, Дзюбецький, Раєвський, Гураєвський і ін. з'явилося багато польських імен напр. Ва́нда, Вілі́на (від Евелі́на), Ге́ня (від Гене́фа). Серед них переважали антропоніми з суфіксами -к(о), -ськ(о), -цьк(о): Фра́нко (Франц), Берна́дко (Бернард), Ста́сько (Станіслав), Бро́нько (Броніслав), Юзько, Юсько, (Юзеф), Янько (Ян), Ясько (Ясь, Ян), Марці́нко (Мартин (Марцін)), Мар'я́нко (Мар'ян), Ка́зько (Казимир), Ла́дько (Владі́слав), Ва́цько (Ва́цлав), Ві́цько (Ві́ктор), Мі́цько (Мечисла́в), Ка́зько (Казимі́р), Ві́лько (Ві́льям), До́лько (Адо́льф), По́лько (По́ль), а також жіночі: Гиліо́ська (Гелі́на), Яну́ська (Яні́на), Косту́ська (Костянти́на), Зо́ська (Зо́ся), Каро́лька (Каро́ліна), Мари́ська (Мари́я), То́ська (Анто́ніна).

Трансформації польських імен відбувались в декілька ступенів: Зофі́я → Зо́ся → Зо́ська, Костянти́на → Косту́ська → Ту́ська, Мари́я → Мари́ся → Мари́ська, Я́на → Яні́на → Яну́ся → Яну́ська, Анто́н → То́сьо → То́сько, Стані́слав → Ста́сьо → Ста́сько, Берна́рд → Берна́до → Берна́дко, Мі́хал → Мі́хась(о) → Мі́хасько, Гелі́на → Гелі́на → Гилі́на → Гиліо́ся → Гиліо́ська, Мари́я – Ма́ня → Ману́ська, Катажи́на (Katarzyna) → Ка́ся → Ка́зька → Ка́ська; Я́н → Я́нек → Я́ньо → Я́ньо → Я́сек → Я́сь → Я́сьо → Я́сько.

Поляки компактно проживали в певних частинах села – Висі́чка, Горáни і спочатку ревно дотримувались внутрішньоетнічних шлюбів задля збереження національно-культурної та релігійної ідентичності. Польська присутність позначилась на сільському іменнику. Так, полонізації зазнало ім'я Олена, яке побутувало винятково у формі Гелі́на (Гилі́на) навіть для позначення чистокровних українок. Вірогідно українці перейняли й спольщене Мі́хасько.

У 1950–1960-ті рр. в обіг активно входять імена Валентина, Валентин, Галина, Людмила, Лариса, Анатолій, Ніна, Лідія, Костянтин і ін.

В 1970–1980-х рр. спостерігається розширення набору імен (Інна, Алла, Ігор, Руслан, Оля, Віталій), та використання русифікованих форм (Сірожа, Саша, Олег, Альона, Света, Таня). Зараз молодь у селі дітей називає переважно іменами іноземного походження (Артур, Артем, Ілона, Маргарита, Каріна, Аріна, Аліна, Сабріна, Вероніка, Альбіна, Віолетта, Мія, хоча й помітна тенденція повернення до традиційних українських – Максим, Христина, Назар, Даниїл, Юрій, Дмитро.

Посилення зв'язків села з містом, глобалізаційні процеси сприяють втраті діалектних особливостей у сфері вживання імен.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-30>

«ТА ЩО ІМ'Я?»: ДО ПРОБЛЕМИ ПОШУКУ УКРАЇНСЬКИХ ВІДПОВІДНИКІВ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ СЕРЕДНЬОВІЧНИХ АНТРОПОНІМІВ

Чепіженко В. В.

кандидат історичних наук,

доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

У вересні 2022 р. українські медіа сколихнула дискусія щодо іменування нового британського монарха, який 73 роки свого попереднього життя був відомий як «принц Чарльз», а тут раптово перетворився на «Карла III» [1; 7; 13]. Преса рясніла заголовками на кшталт: «Новий британський монарх взяв ім'я Карл III» [8], і пересічним українцям дійсно могло здатися, що принц Чарльз змінив своє ім'я, хоча насправді це не так, адже англійською його ім'я як було, так і лишилося – Charles (Чарльз).

Переклад власних імен – завдання дуже складне, яке потребує ретельного вивчення. В перекладознавстві існує декілька підходів до цієї проблеми:

1) транскрипція – спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом відтворення її звукової форми за допомогою букв мови перекладу. Транскрипція найточніше відтворює звучання імені, але проблема при її застосуванні полягає в тому, що в українській мові можуть бути відсутні звуки, характерні для мови оригіналу;

2) транслітерація – це спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу, який здійснюється шляхом відтворення її графічної форми